

વીર સંવત ૨૪૮૨, મહા વદ ૨, સોમવાર

તા. ૭-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૧૨, ૧૩. પ્રવચન નંબર-૧૮

આ ‘દૌલતરામજી’ કૃત ‘છ ઢાળા’ છે. એની ત્રીજી ઢાળ ચાલે છે. એની ૧૨મી ગાથા છે (અને) ૧૩ મી અડધી છે. શું કહે છે ? પહેલી વાત આવી ગઈ છે કે, પરદ્રવ્યથી ભિન્ન આત્મરુચિ. ભલા હૈ, આવ્યું છે પહેલા. એ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યા કરી. નિશ્ચય એટલે સાચું-સત્ય દર્શન. આત્મા પરદ્રવ્ય એટલે શરીર, કર્મ, વાણી, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ રાગાદિથી ભિન્ન આત્મતત્ત્વ છે. એવા આત્માની અંતરમાં સ્વભાવ સન્મુખની, અંતર્ભુજી અનુભવદૃષ્ટિ કરવી એનું નામ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન (કહે છે). ત્યાંથી ધર્મની પ્રથમ શરૂઆત થાય છે. એ મોક્ષમહેલની પહેલી સીડી છે. આગળ આવશે ને ? મોક્ષમહેલની પહેલી સીડી (છે). સમજાય છે કાંઈ ?

આત્મા આનંદ જ્ઞાયક ચૈતન્ય સ્વરૂપ, એની શાંતિ, એમાં - આત્મામાં વીતરાગતા ભરી છે, એને અંતરદૃષ્ટિમાં વીતરાગદૃષ્ટિ વડે વસ્તુના સ્વરૂપને નિઃશંકપણે અનુભવમાં પ્રતીતિ કરવી એનું નામ સમ્યગ્દર્શન, નિશ્ચય સત્યદર્શન કહેવાય છે. એની સાથે વ્યવહાર સમકિત હોય છે. આ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાં વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન શુભ વિકલ્પ રાગરૂપે હોય છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા એ શ્રદ્ધાનો ભાવ ભેદવાળો, રાગવાળો છે એથી એને વ્યવહાર શ્રદ્ધા કહેવામાં આવે છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન આત્માનું ભાન, અનુભવદૃષ્ટિ હોય તો તે વ્યવહાર સમકિતને ઉપચારે સમકિત કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- આગળ પાછળ ચાલે છે.

ઉત્તર :- આગળ પાછળની વાત જ નથી. આગળ પાછળ શું હોય ? તેથી તો આમાં પહેલી ઈ વાત કરી અને પછી આ વાત કરે છે. શૈલી એવી લીધી છે. પહેલી નિશ્ચય અને પછી વ્યવહારની વાત લીધી છે અને પાછળ લીધી મુખ્ય-ઉપચાર. પાછળ છે ને શ્લોકમાં ? મુખ્ય-ઉપચાર. ત્યાં પણ મુખ્ય એટલે નિશ્ચય અને ઉપચાર

એટલે વ્યવહાર, ભાષા એમ લીધી છે. સમજાણું કાંઈ ?

આત્મા અંદર શાંત વીતરાગી સ્વભાવ, એને આ પુણ્ય-પાપના વિકલપથી અથવા વ્યવહારથી પણ આત્મા પ્રાપ્ત થાય એવો એ નથી. એ તો બપોરે ઘણું આવ્યું. ઝીણી વાત છે, ભાઈ ! આ અનંતકાળના જન્મ-મરણના નાશનો ઉપાય, એની સીડી-પહેલું જ પગથિયું ઉત્તમ છે. જેના સમકિત વિના એનું જ્ઞાન અને બધી ક્રિયા નિરર્થક છે.

મુમુક્ષુ :- દુઃખનું કારણ છે.

ઉત્તર :- હા, દુઃખનું કારણ કહ્યું, નિર્ર્થક કહ્યું પણ સાર્થક છે, દુઃખરૂપ છે. નિર્ર્થક એટલે એમાં પ્રયોજન સિદ્ધ થતું નથી. વ્યવહાર શાસ્ત્રનું જ્ઞાન, વ્યવહાર નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા, વ્યવહાર પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ આત્માના સમ્યગ્દર્શનને માટે બિલકુલ કાર્યગત નથી. સમજાણું કાંઈ ? પણ એ વ્યવહાર નિશ્ચય આત્માનું ભાન થયે, પૂર્ણ વીતરાગ ન હોય ત્યાં એવો વ્યવહાર આવે છે. એની મર્યાદામાં એવા શુભયોગની સ્થિતિ હોય છે. એને વ્યવહાર સમકિત કહે છે. પણ એ વ્યવહાર સમકિત છે તેથી નિશ્ચય સમકિત છે એમ નથી. તેમ વ્યવહાર સમકિત છે એનાથી નિશ્ચય ઉત્પન્ન થયું છે એમ નથી. ખરેખર વ્યવહાર સમકિત અને વ્યવહાર શ્રદ્ધા કે વ્યવહાર જ્ઞાન કે પંચ મહાવ્રતના પરિણામ એ ત્રણે દુઃખરૂપ છે. વ્યવહાર રત્નત્રય જેને કહે (છે) એને દુઃખરૂપ કહ્યું છે. આહા..હા...! કાલે આવ્યું હતું. એનાથી આત્માનું કાર્ય બિલકુલ નથી.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનીને એમ છે.

ઉત્તર :- જ્ઞાનીને પણ એમ છે. અજ્ઞાનીને શું, જ્ઞાનીને પણ એ છે. એનાથી આત્માનું કાર્ય થતું નથી.

નિર્વિકલ્પ નિરપેક્ષ ભગવાનઆત્મા, એનો અંતરમાં અનુભવ વિકલ્પના વ્યવહારની અપેક્ષા વિનાની દૃષ્ટિ હોય છે. ત્યારે એની ભૂમિકામાં એ વ્યવહાર દુઃખરૂપ માને છે એને અહીંયાં વ્યવહાર રત્નત્રય કે નિમિત્ત તરીકે કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? કહો, ભાઈ ! એવા વ્યવહાર સમકિતના આઠ ગુણ છે અને એમાં એના આઠ દોષનો ત્યાગ છે.

પહેલું નિઃશંક કહ્યું. નિઃશંક. જૈનવચનમાં નિઃશંક. સ્વરૂપની દૃષ્ટિ અનુભવ તો છે. વીતરાગ માર્ગ સર્વજ્ઞે કહેલો એમાં વ્યવહારમાં પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ નિઃશંક છે, શંકા નથી. શુભ વિકલ્પની મર્યાદામાં વ્યવહારમાં એને શંકા નથી. મહા અચળ દૃઢ છે.

નિઃકાંક્ષ. સમકિતદૃષ્ટિ બીજાને ઇચ્છતો નથી. બીજા ધર્મના ભાવને ઇચ્છતો નથી. બીજા ધર્મમાં કાંઈક હશે એવી એને કાંક્ષા હોતી નથી. આ વ્યવહાર સમકિતની અંદરમાં આટલી અટલ દૃઢતા હોય છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન હોય ત્યાંની વાત છે. ભાઈ ! આહા..હા...! નિઃશંક અને નિઃકાંક્ષ (થયા).

નિર્વિચિકિત્સા. મુનિઓના શરીર મલિન દેખીને એની દુર્ગંધા-ઘૃણા ન હોય. એવો ભાવ, સંતોની શરીરની દશા જ એવી હોય છે. સમજાય છે કાંઈ ? મહામુનિ હોય શરીર કાળું હોય, કુબડું હોય, શીતળા નીકળ્યા હોય, ઘોબાઘંટા હોય. સમજાય છે ? મલિન હોય. આત્માની દૃષ્ટિ જેને અંતર દૃષ્ટિ સમ્યક્ થયું છે એને વ્યવહાર સમકિતમાં પણ એવા મુનિઓ કે ધર્માત્મા-ધર્મી હોય, સમ્યગ્દૃષ્ટિ બીજા ધર્મી હોય, પુણ્ય ઓછા હોય, શરીર કાળા હોય, કુબડા હોય, ઘંટીઘોબડા નીકળ્યા હોય, પોતે રૂપાળો હોય. સમજાણું કાંઈ ? આમ દાંત બહાર નીકળ્યા હોય, દાઢ આમ હોય, આમ નીકળ્યું હોય એવું બધું હોય. આહા..હા...! એને (એની) ઘૃણા ન હોય. એ દેહની સ્થિતિ છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ પોતાના સાધર્મી જીવમાં - સમકિતી જીવમાં પણ એવું દેખે. એનો એને તિરસ્કાર કે ઘૃણા ન હોય. એ તો પાપના પ્રકાર છે. પુણ્યના પ્રકારના એવો હો. સમ્યગ્દૃષ્ટિ નિશ્ચયમાં વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં ધર્મને પામેલા જીવની શરીરની દશા એવી હોય એની એને ઘૃણા ન હોય. સમજાય છે કાંઈ ? અમે મહા રૂપાળા છીએ, સુંદર છીએ, બીજાથી મોટા અધિક છીએ અને આ ધર્માત્મા છે એને પુણ્ય ઓછા છે, કાંઈ ઠેકાણું નથી એમ એને ન ગણે. સમજાણું કાંઈ ? એ તો વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં (એમ જાણે છે) કે જે પુણ્યબંધનનું કારણ છે, કે જે નિશ્ચય અનુભવની દૃષ્ટિ હોય ત્યાં (આવું હોય છે). સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા....!

સાચા અને ખોટા તત્ત્વોની ઓળખાણાં મુંઝાય નહિ. છે ને ? મુંઝાય નહિ. સત્ય તત્ત્વ છે, સૂક્ષ્મમાં પણ ક્યાંક ફેર પડે તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ વ્યવહારમાં મુંઝાય નહિ. નિશ્ચયમાં તો નહિ, વ્યવહાર પણ મુંઝાય નહિ એવી એની અંતરમાં અમૂઢતા હોય છે. આહા..હા....!

સમજાણું કાંઈ ? આ કેમ હશે ? આમ કાંઈક હશે ? આમાં કાંઈક માર્ગ હશે, એને ન થાય, મુંઝવણ ન થાય. કોઈ અન્યના દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની પ્રભાવના વર્તે, બહારમાં ઘણું બહુમાન વર્તે, દેવો એની પાસે આવતા હોય (તોપણ) શંકા ન પડે, એને મૂઢતા ન થાય કે, આમાં કાંઈક હશે ? ધર્મી પાસે દેવ પણ ન આવતા હોય. સમજાણું કાંઈ ? આ એવી વાત છે. ધર્મી જીવ પાસે દેવ પણ ન આવે, અધર્મી પાસે બહારના પુણ્યને કારણે દેવ આવતા હોય. એની બહારમાં જબરી પ્રભાવના દેખાતી હોય. રાજા, મહારાજા માનતા હોય. એમાં કાંઈક તત્ત્વ હશે ? એમ મુંઝાય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? એ ચાર થયા. પાંચમો કલ્પો હતો.

પોતાના ગુણોને ઢાંકે. આહા..હા...! ધર્મી પોતાના ગુણને બહાર પ્રસિદ્ધ કરીને પોકારે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? પોતાની શક્તિનો જે સ્વભાવ, ભાન થયા, અનેક ગુણો પ્રગટ્યા છે એની પ્રસિદ્ધ કરું તો મને ઠીક પડે એમ એને ભાવ હોય નહિ. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ગુણોને ઢાંકે. અથવા બીજાના અવગુણોને (ઢાંકે). ધાર્મિક સાધર્મી જીવ હોય એમાં કોઈ સાધારણ દોષ આદિ (દેખે તો) વ્યવહારમાં પણ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના કોઈ એવા વ્યવહાર આદિ અવગુણ હોય તો ઢાંકે, બહાર ન પાડે. જુઓ ! આને આમ થયું, આમ થયું. સમજાય છે ? મિથ્યાદષ્ટિના તત્ત્વની ઊંઘી વાત કરે. એ કંઈ બીજાના અવગુણ ખોલવાની વાત નથી. એ તો તત્ત્વનું વિરુદ્ધ છે, એ (ના) વિરુદ્ધ તત્ત્વની શ્રદ્ધાની વાત કરે. સમજાય છે કાંઈ ? પણ ધર્મી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવના કોઈ સાધારણ પ્રકૃતિનો ફેર હોય, અમુક હોય છતાં ભાનવાળા જીવ છે, એવાઓની વ્યવહાર સમક્ષિતી જીવ નિશ્ચયવાળો એવા વ્યવહારના અવગુણને ઢાંકે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? ઉઘાડા ન પાડે. ધર્મની નિંદા થઈ જાય. ધર્મી છે, સમ્યગ્દષ્ટિ છે, અનુભવ છે અને વ્યવહારના કોઈ પરિણામમાં સહેજ બહારમાં ફેરફાર દેખાય. શરીરઆદિની કોઈ ચેષ્ટા (એવી હોય તો એને) ઢાંકે. લોકમાં ધર્મની નિંદા થાય. સમજાય છે કાંઈ ?

બાપુ ! જૈનમાર્ગ ખડગની ધાર જેવો છે. પણ ખડગની ધાર એટલે ? આકરો એમ નહિ. અહીં એક દાખલો આપ્યો છે ને ? ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં ખડગ અને જળનો દાખલો આપ્યો છે. તલવારની ધારનું જળ હોય ને ? જળ એટલે પાણી પાવું

હોય ને ? તેજ.. તેજ...! ગમે તેવા પ્રકાર હોય તો પણ એ તેજ ફરે નહિ. ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં એ દાખલો આપ્યો છે. સમજાણું કાંઈ ? જેમ તલવારનું પાણી હોય, પાણી પાયેલું હોય ને ? ઝીણી ધાર. એ કોઈથી ઘસાય નહિ. એમ સમ્યગ્દષ્ટિના પાણી તેજ વ્યવહારમાં સમક્ષિતમાં પણ કોઈથી હણાય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? અવગુણને પ્રશંસે નહિ. બીજાના, ધર્મજીવના, હોં ! અજ્ઞાનીની તત્ત્વની વિરુદ્ધ હોય તો એ વાત સ્પષ્ટ કરે કે, આ શ્રદ્ધા મિથ્યાત્વ છે, આ શ્રદ્ધા અજ્ઞાન છે. એને પાછા ગોપવે ને કાંઈ ન કહે તો તો એની વાત કહેવાનો પાર આવે નહિ, એમ હોઈ શકે નહિ. સમજાય છે ? જેની દષ્ટિ જ મિથ્યાત્વ છે અને જેના આચરણ જ ખોટા છે એવાની વાતને સ્પષ્ટ કરે કે, આની દષ્ટિ ખોટી છે, આનો મિથ્યાત્વભાવ છે, શ્રદ્ધાભાવ ઊંધો છે. વીતરાગમાર્ગ છે એને માનતા નથી, એ તો સ્પષ્ટ કરે. ધર્મી જીવ સમ્યગ્દષ્ટિના વ્યવહારમાં કોઈ અવગુણ હોય તો એને ગોપવે. એ ઉપગૂહનનું કહ્યું.

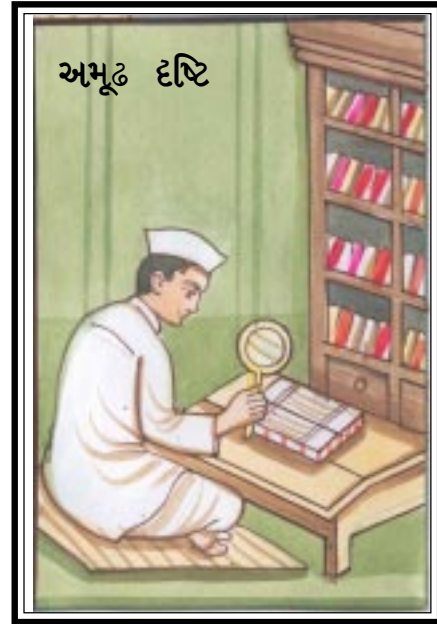
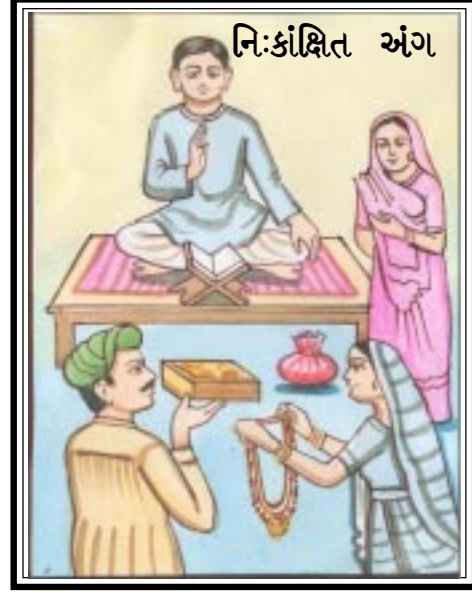
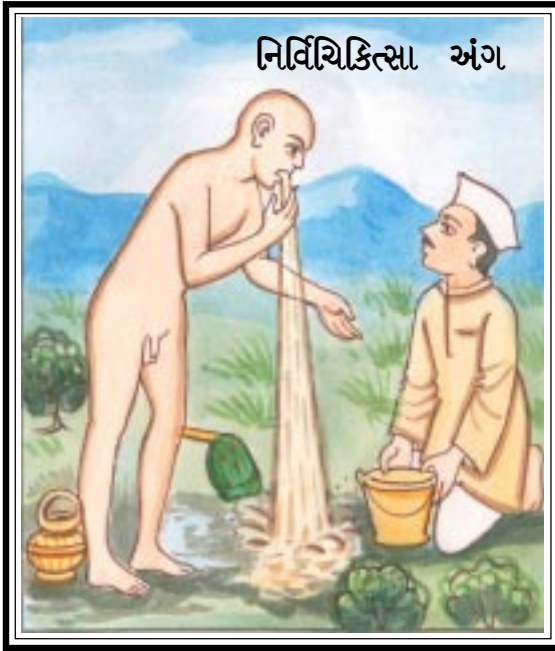
હવે, ‘પોતાના આત્મધર્મને વધારે...’ એકમાં બે નાખ્યા. ઉપબૃહણ. એ પાંચમો બોલ છે ને એ બે છે. ઉપગૂહન છે અને ઉપબૃહણ છે. એટલે ઇ કહ્યું. પોતાના ધર્મને વધારે. પોતાની આત્માની શુદ્ધિને અંતરમાં વધારે. ઉપગૂહન અને ઉપબૃહણ બે શબ્દ છે. અવગુણને ગોપવવા અને ગુણની વૃદ્ધિ કરવી. એક કડીમાં બે ગુણો નાખી દીધા છે. ભાઈ ! ઉપગૂહન છે અને આ નિજ ધર્મ ઉપબૃહણ નાખી દીધું છે, પોતે નાખી દીધું છે. મૂળમાં જ પાઠ છે. પોતાની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય એ વાત રાખે. દુનિયા સાથે કામ નથી. દુનિયા કેમ જોવે, કેમ માને એની સાથે એને કામ નથી. સમજાણું કાંઈ ? ‘નિર્મળ બનાવે...’ ઉપગૂહન છે એમ કહીને ઉપબૃહણ નાખી દીધું. એમાં બે નાખી દીધા છે.

‘કામ-વિકાર આદિ કારણોથી ધર્મથી ડગી જતાં...’ કામ-વિકાર એટલે કોઈ પ્રકારની ઇચ્છાના તીવ્રતામાં આવી જાય, વિષય-વાસનાનો પ્રકાર આદિ (આવી જાય તો) એમાંથી ડગતા નથી. પોતાને અને પરને દઢ કરે.

આમાં દાખલો આપ્યો છે. એવા દાખલા છે. નિઃશંકમાં કઠિયારાનો દાખલો આપ્યો છે. માથે ભાર ભર્યો છે.

નિઃકાંક્ષિતમાં એ આપ્યું છે. ઇ શાસ્ત્ર મૂક્યા છે. ઠીક ! નિઃશંકતા એટલે ? નિઃકાંક્ષ - સર્પ કાઢ્યો, સર્પને ઠેકાણે ઇ કાઢ્યું લાગે છે. ફૂલમાળા કાઢી છે ને ભાઈએ ? નિર્વિચિકિત્સામાં તો સાધુ ઓકે છે, મુનિ ઓકે છે અને સમકિતી

જોવે છે ઇ શાંતિ રાખે છે અને અહીં તત્ત્વની અમૂઢ દષ્ટિ કરી છે. અહીંયાં ઉપગૂહન કર્યું છે. ગોપવે, કોઈ ચોર હોય, એવો ધર્મી હોય એણે કર્યું હોય તો એને જતું કરે. સમજાણું ?

કામાદિક એટલે ઇચ્છા આદિ. કોઈ રાગના લોભની વૃત્તિ આદિ થઈ. પોતાને પણ એ પ્રકારનો થયો, વ્યવહારનો, હોં ! નિશ્ચયમાં તો ભાન સમ્યક્ નિશ્ચય નિર્વિકલ્પ છે.

વ્યવહારના વિકલ્પમાં પોતે એને જતો અટકાવે, પોતાને સ્થિર કરે અને પરને પણ સ્થિર કરે. ધર્મી જીવ હોય એને પણ કોઈ વૃત્તિ અસ્થિરતા આદિ લોભાદિનો ભાગ આવ્યો હોય તો એને સમજાવે. નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ છે એને વ્યવહારમાં ઠેકાણે પાડે-દઢ કરે એ સ્થિતિકરણ અંગ છે.

‘ધર્મીસોં ગૌ-વચ્છ-પ્રીતિ સમ)...’

જુઓ ! એમાં પણ દાખલો આપ્યો છે, ડોં ! જુઓ ! ગાય અને વાછરડુ. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ બીજા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને વાછરડા પ્રત્યે જેમ ગાયને પ્રેમ હોય એમ એને પ્રેમ હોય. સમજાણું કાંઈ ? દ્વેષ ન હોય કે, આ મારાથી વધી ગયો, મારાથી આમ થયું, મારે તો અમુક છે અને આને તો અવધિજ્ઞાન થઈ ગયું અને આ તો વખણાય જશે, દુનિયામાં આબરુ વધી જશે. સમજાણું કાંઈ ? અને હું તો એનાથી

પહેલો સમક્ષિતી હતો. સમજાણું કાંઈ ? એમ એને ન હોય. પ્રેમ હોય. વાછરડા ઉપર જેમ ગાયને પ્રેમ છે. ગાયને વાછરડા (પાસેથી) કાંઈ લેવું છે ?

મુમુક્ષુ :- ... દીકરો....

ઉત્તર :- દીકરો એટલે શું પણ ? પગ દાબશે ? ઘાસ લાવશે ? પાણી લાવશે ? વાછરડો શું કરશે ? હું ?

મુમુક્ષુ :- ... હરીફ....

ઉત્તર :- હરીફ એટલે પણ એને શું મદદ કરશે ? ઇ મદદ શું કરશે ? છતાં એને (વાછરડા) ઉપર પ્રેમ છે. એમ બીજા ધર્માત્મા જીવો એ આત્માને કાંઈ કરતા

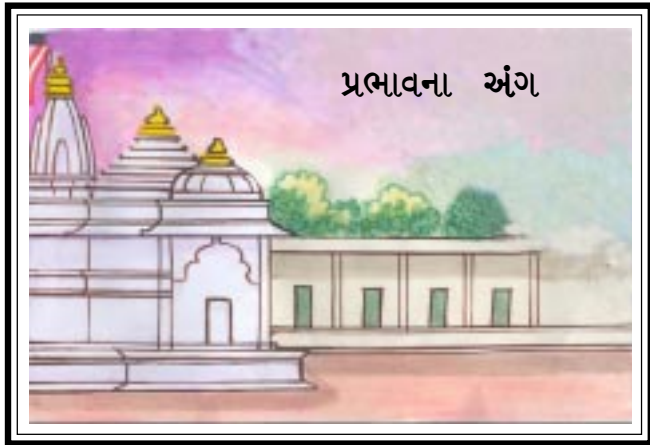

ન હોય પણ એના પ્રત્યે એને પ્રેમ હોય. નિશ્ચયનું ભાન છે, વ્યવહારમાં કોઈ (દોષાદિ) હોય તોપણ એનો પ્રેમ (છે). માને જેમ દીકરા ઉપર પ્રેમ છે એવો એને પ્રેમ હોય છે. સાધર્મીનો માહોંમાહે પ્રેમ હોય, અંદરઅંદર દ્વેષ, ઈર્ષા ન હોય. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- છોકરો આજ્ઞાકાંતિ હોય તો પ્રેમ હોય.

ઉત્તર :- માને પ્રેમ હોય જ. કાપી નાખ્યા. બે છોકરાનો દાખલો નહોતો આપ્યો ? એક પોતાનો છોકરો હતો, ઇ વધારે શોક પાસે રહેતો હતો. હવે વાંધા ઉઠ્યા, ઓલો કહે કે, મારો છોકરો, ઓલો કહે, મારો છોકરો. કોર્ટમાં લઈ ગયું. કોર્ટમાં કહે, હવે કોનું કરવું ? જજે હુકમ આપ્યો, કરો બે કટકા, અડધાઅડધા આપો. જેનો દીકરો હતો એ કહે, રહેવા દે. એને મારવો રહેવા દે. લાગી અંદરથી. જજે હુકમ કર્યો કે, એને આપી દો, એનો દીકરો છે. સમજાય છે ? પેલી હતી એ એમ ને એમ ઉભી રહી. (આ કહે), એને મારશો નહિ, એને આપી દો. સમજાણું કાંઈ ? અંદરમાં પ્રેમ છે. અરે...! મારો દીકરો ભલે એ લઈ જઈ પણ મારે નહિ, એને મારશો નહિ, હોં ! આહા..હા...! સમજાણું ? એને પ્રેમ હોય. સમજાણું ?

એમ સાધર્મી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પ્રત્યે સમકિતીને ગૌ-વત્સલની પેઠે પ્રેમ હોય. સમજાણું ? એ શું કીધું ? ‘પોતાના સહધર્મી જનોથી વાછરડા ઉપરની ગાયની પ્રીતિની માફક પ્રેમ રાખવો...’ એ વાત્સલ્ય અંગ છે. એમ ન વધી જાય કે, હું સમકિતી છું, આ પણ સમકિતી છે. મારી પાસે પચાસ લાખની મૂડી છે, હું ખર્ચું છું, એ તો ખરચતો પણ નથી. બાયું બાયું હોય, આઠમી આઠમી હોય તો આ તો કાંઈ ખર્ચતી નથી અને આ વધારે ગણાય જાય છે. એમ ન હોય. એક મોટો કરોડપતિ ગૃહસ્થ હોય, બીજો સમકિતી સાધારણ હોય. ઓલો પચાસ લાખ ખર્ચતો હોય, પેલો ન ખર્ચતો હોય. બાપા ! ખર્ચવાની ક્રિયા એ તો

મંદ રાગની છે. એથી કરીને કાંઈ હું અધિક છું અને તમે ઓછા છો, એમ નથી. એમ જાણીને એનો પ્રેમ છોડે નહિ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ? (એવું) વાત્સલ્ય અંગ છે.

‘જૈનધર્મની શોભા વધારવી...’ પ્રભાવના કરવી. પણ આત્માની નિશ્ચય પ્રભાવનાનું ભાન છે, નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શન (છે) એની સાથેની આ વાત છે, હોં ! એકલા એકલા શુભરાગ હોય (તો) પુણ્ય બાંધે, આત્માને કાંઈ લાભ ન મળે. સમજાણું કાંઈ ? આત્માના નિશ્ચય અનુભવદૃષ્ટિ વિના આવા આઠ બોલ એકલા હોય એને આત્માનો લાભ કાંઈ ન હોય. રાગ મંદ હોય તો મિથ્યાદૃષ્ટિ સહિત પુણ્ય બાંધે, મિથ્યાત્વ સહિત. અંદર લાળ તો પડી છે, આ ને આ ને આ મીઠાશ (પડી છે). મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્ય બાંધે. આત્માનું કાર્ય એમાં જરીયે સિદ્ધ થાય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? આ તો નિશ્ચય સમ્યગ્દૃષ્ટિવંતને આવો વ્યવહાર એની પ્રભાવનાનો હોય છે, ભાવ આવે છે છતાં એ સમજે છે (કે), શુભભાવથી મને કંઈ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, એમ નથી. મારું કાર્ય શુભભાવથી સિદ્ધ થાય છે એમ નહિ. અને શુભભાવ મને આવ્યો માટે બીજાને મારા ભાવથી કાર્ય સિદ્ધ થશે એમ પણ નહિ. આહા...હા...! ભાઈ ! એટલા બધા પડખાં છે. સત્યને પડખે ચડવું અલૌકિક વાત છે. ભાઈ !

ગૃહસ્થ સમકિતી હોય, કરોડપતિ હોય તો બે લાખ ફંડાક કાઢી નાખે, લ્યો ! ઓલાને કહે, તમે ખરડામાં ભરો. તો (કહે) અમારી પાસે પાંચ રૂપિયા છે, પાંચ રૂપિયા. ભાઈ ! એની અધિકાઈ ન દેખાય એને. એનો પ્રેમ (છે), ઓ...હો...! મારો સાધર્મી ભાઈ (છે). બહારના ઓછાવત્તા આચરણ ઉપર એનો અપ્રેમ થઈ જાય કે પ્રેમ ઘટે એમ હોય નહિ. આહા...હા...! વીતરાગમાર્ગ અંતર દૃષ્ટિપૂર્વક એના વ્યવહારની કેટલી ઉજ્જવળતા હોય છે એ વાત તો યથાર્થ ભાન કરે એને સમજાય એવું છે. સમજાણું ? ‘શોભા વધારવી...’

‘એ ગુણથી ઊલટાં આઠ દોષ છે,...’ એનાથી ઊંધા આઠ દોષ (છે). એ દોષોને હંમેશાં દૂર કરવા જોઈએ. બસ ! જેમ નિઃશંક છે તો શંકા ન કરવી. એમ સામે આઠને લઈ લેવા. ભાવાર્થમાં સાધારણ કહ્યું છે, જુઓ !

ભાવાર્થ :- ‘(૧) તત્ત્વ આ જ છે, આમ જ છે, બીજું નથી અને બીજા પ્રકારે

પણ નથી. આ પ્રમાણે યથાર્થ તત્ત્વોમાં અટલ શ્રદ્ધા થવી તે નિઃશંકિત અંગ કહેવાય છે. અવ્રતી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ભોગોને ક્યારેય પણ આદરવા યોગ્ય માનતા નથી...’ અહીં હવે નિઃકાંક્ષામાં લેવું છે. સમજાય છે ? અવ્રતી સમ્યગ્દષ્ટિ ભોગને ક્યારેય આદરવા યોગ્ય માનતો નથી. કોઈ કહે કે, સમ્યગ્દષ્ટિ છે અને આ છન્નુ હજાર સ્ત્રીને પરણે, ભોગ કરે તો એને એની ઇચ્છા હશે ? ના, ના. ભાઈ ! ઇચ્છા નથી. આદર નથી. સમ્યગ્દષ્ટિને છન્નુ હજાર અપ્સરા જેવી સ્ત્રી હોય, કરોડો ઇન્દ્રાણી હોય (તોપણ) આદર નથી. અરે...! અમારા આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદના પીંડલા પ્રભુ, અતીન્દ્રિય અનાકુળ આનંદનો નાથ ચૈતન્ય પ્રભુના આનંદ આગળ જગતમાં આનંદ છે ક્યાં ક્યાં ? સમજાય છે ? એવા આનંદમાં જરી વિકલ્પ ઉઠે છે એ દુઃખ લાગે છે, એને આદર નથી. ભોગનો આદર નથી. આહા..હા...!

‘જેવી રીતે કોઈ કેદી, કેદખાનામાં ઇચ્છા વિના પણ દુઃખ સહન કરે છે,...’ કરે છે ને કેદી ? ‘તેવી રીતે પોતાના પુરુષાર્થની નબળાઈથી ગૃહસ્થપદમાં રહે છે, પણ તેઓ સ્વિપૂર્વક ભોગોની ઇચ્છા કરતા નથી, એટલે તેમને નિઃશંકિત અને નિઃકાંક્ષિત અંગ હોવામાં કાંઈ વાંધો આવતો નથી.’ એમ. કાંઈક હશે, આમાં કાંઈક હશે, ભોગમાં કાંઈક સુખ હશે ? આ ભોગ લ્યે છે માટે કાંઈક સુખ એમાં હશે ? સમજાણું ? એમ છે નહિ. આ ભોગ લે છે માટે કાંઈક સુખ માનતા હશે. ભોગ લે છે, ભોગને મેળવવા માગે છે માટે એને કાંઈક એની ઇચ્છા હશે. ના. ભાઈ ! આહા..હા...!

બે વાત કરી. આ ભોગ ભોગવે છે તો સુખ માનતા હશે ને ? તે વિના કાંઈ ભોગવે ? બિલકુલ નહિ. નિઃશંક છે કે મારો આનંદ મારામાં છે. એ રાગની વૃત્તિ આવે છે, હટતી નથી, હટતી નથી એટલે ઉપસર્ગની પેઠે તેને ભોગવે એમ દેખાય છે. ખરેખર એ દુઃખ લાગે છે. આહા..હા...! એ ઇન્દ્રાણીના ભોગના રાગમાં જ્ઞાનીને દુઃખ લાગે છે. મિથ્યાદષ્ટિ વલખાં મારે છે. ક્યાંય મેળવું, કાંઈ મેળવું, કાંઈ માન, કાંઈ સન્માન, કાંઈ અધિકારી, કાંઈ મોટપ (મેળવું એમ વલખાં મારે છે). સમજાણું કાંઈ ? આ મળ્યા છે ને ? તમે સુખબુદ્ધિ વિના ભોગવો છો ? બાપા ! એ વાત રહેવા દે. સમજાણું ? કહે છે કે, શંકા નથી કે એમાં સુખબુદ્ધિ હશે કે નહિ ? ના, સુખબુદ્ધિ છે નહિ. અને ભોગવે (છે) માટે ઇચ્છા હશે કે નહિ ? આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનીને ઇચ્છા રહે છે ?

ઉત્તર :- અજ્ઞાનીને રહે જ છે, એમાં સુખબુદ્ધિ જ છે. અંદર સુખબુદ્ધિ, મીઠાશ પડી જ છે. ક્ષણે ક્ષણે એ રાગની મીઠાશમાં જ તણાય છે. સમજાણું કાંઈ ? ચૈતન્ય આનંદગોળો છે એનું તો ભાન થયું નથી. અતીન્દ્રિય આનંદ તો દષ્ટિમાં, પ્રતીતમાં ભાન થઈને આવ્યો નથી. એટલે બહારમાંથી એના ઝાંવા ખસે જ નહિ. મીઠાશ, મીઠાશ, મીઠાશ... દુનિયા માને, દુનિયા આદરે, દુનિયા મોટો કહે, દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ થાઉં, બીજાથી કાંઈક ઠીક ગણાઉં.. એવી મિથ્યાત્વની મીઠાશ અંદર પડી જ હોય છે. કહો, સમજાણું આમાં ? સમકિત એટલે બાપુ...! ઓ...હો...હો...! સિદ્ધનો પુત્ર થઈ ગયો. સમજાણું કાંઈ ?

કહે છે, એણે શંકા ન કરવી. એને શંકા નથી કે, આ ભોગવા માટે સુખ હશે. નિઃકાંક્ષિત — ઇચ્છા પણ (આવી), ભોગવવાની ઇચ્છા—એક વૃત્તિ આવી માટે એની ઇચ્છા છે, એમ નથી. ઇચ્છાની ઇચ્છા નથી. ભાવના તો અંતર અનાકુળ આનંદમાં છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? એ ધર્મીના ખેલો ધર્મી જાણે. અજ્ઞાની ઉપરટપકે માનનારાને એની ખબર પડે નહિ. ઉપરટપકે માનનારા-દેખનારા, ઉપરથી જોનારા એને ખબર પડે નહિ (કે) એના અંદર હૃદય શું છે ? સમજાણું કાંઈ ?

‘ધર્મ સેવન કરી તેના બદલામાં સંસારના સુખોની ઇચ્છા ન કરવી,...’ એમાં નાખ્યો ખરો, પણ વિશેષ બીજો જુદો પાડ્યો. ‘તેને નિઃકાંક્ષિત અંગ કહેવાય છે.’ ધર્મનું સેવન કરે, દયા, દાન, ભક્તિ આદિના પરિણામ (કરે) એમાંથી કાંઈક સંસારના, દેવના સુખ આદિ (મળે એવી વાંછા ન હોય). હૈં ?

મુમુક્ષુ :- સ્વર્ગમાં જાણું.

ઉત્તર :- સ્વર્ગમાં--ધૂળમાં શું છે ? એની ઇચ્છા હોય નહિ. કાંક્ષા નહિ, કાંક્ષા છૂટી ગઈ. આહા..હા...! અરે...! અતીન્દ્રિય આનંદની મીઠાશના સ્વાદ આગળ આત્માનો અતીન્દ્રિય સંતોષ, જેની સ્વર્ગના ઇન્દ્રો પાસે ગંધ ન મળે, એના સુખમાં, હોં ! સમજાણું કાંઈ ? એ સેવનના બદલામાં ઇચ્છે નહિ. નિઃકાંક્ષિત.. નિઃકાંક્ષિત (છે). એ એવજ ન લે, એવજ. એટલે ? બદલો. અવેજ.. અવેજ.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- હા, એવજમાં મૂકે. કાંઈ કામ કરે તો એવજમાં એનો હેતુ બીજો ઊંડો હોય. સમજાય છે ? એ સમ્યગ્દષ્ટિને હોય નહિ. પેલાને તો ઊંડો અભિપ્રાય જ એમાં અંદર એવો હોય, એવજમાં કાંઈક બદલો વળે, આ કરું એનો કાંઈક બદલો મળે, કાં વર્તમાનમાં કાં લોકમાં કાં પૈસાનું, આબરુ કે પરલોકમાં. એવજ.. એવજ-બદલો. ભાઈ ! આહા..હા...! કાંઈક બોલીએ છીએ, પ્રરૂપીએ છીએ, કાંઈક દુનિયાને કહીએ છીએ એનો કાંઈક બદલો.. બદલો જોશે કે નહિ ? લોકો સારું કહે, દુનિયામાં પ્રસિદ્ધિ થાય. અજ્ઞાનીને બદલો લેવાની ઇચ્છા ખસતી નથી, જ્ઞાનીને બદલામાં કાંઈ લેવાની ઇચ્છા છે નહિ. આહા..હા...! ભારે વાત, ભાઈ ! સમજાણું કાંઈ ?

‘(૩) મુનિરાજ અથવા બીજા કો ધર્માત્માના શરીરને મેલાં દેખીને ઘૃણા ન કરવી તેને નિર્વિચિકિત્સા અંગ કહે છે.

(૪) સાચા અને ખોટા તત્ત્વોની પરીક્ષા કરીને મૂઢતાઓ અને અનાયતનોમાં ફસાવું નહિ..’ અનાયતન એટલે કુદેવ-કુગુરુ-કુશાસ્ત્રને માનનારા એમાં ફસાવું નહિ. એ અમૂઢદષ્ટિ (અંગ) છે.

‘(૫) પોતાની પ્રશંસા કરવાવાળા ગુણો અને બીજાની નિંદા કરવાવાળા દોષોને ઢાંકવા તથા આત્મધર્મને વધારવો (નિર્મળ રાખવો-દુષિત ન થવા દેવો) તે ઉપગૂહન અંગ છે. ઉપગૂહનનું બીજું નામ ઉપબૃંહણ...’ (છ). એમાં એ આવી ગયું. ‘જિનાગમમાં આવે છે, જેથી આત્મધર્મમાં વૃદ્ધિ કરવી તેને પણ ઉપગૂહન કહેવામાં આવે છે.’ એમાં પાઠમાં આવી ગયું છે, હોં ! ‘તે જ શ્રી અમૃતચંદ્રસૂરીએ પોતાના રચેલા પુરુષાર્થસિદ્ધયુપાયના શ્લોક નં. ૨૭માં કહ્યું છે.’

‘(૬) કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે કોઈ પણ કારણે (સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રથી) ભ્રષ્ટ થતી વખતે પોતાને અને બીજાને ફરીથી તેમાં સ્થિર કરવો તે સ્થિતિકરણ અંગ છે.’ સમજાણું ? એ ઉપબૃંહણની ગાથા છે (એનો) અર્થ આવી ગયો. પોતાના સ્વરૂપમાં કાંઈક રાગાદિ વિશેષ થઈ જતો હોય તો એને પાછો વાળવો. બીજા જીવો ધર્માત્મા ધર્મી હોય.... જુઓ ! એમાં તો કોઈકને ઊંચક્યો છે, ઊંચો (કર્યો છે). સ્થિતિ કરે,

સ્થિતિકરણ. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ, સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને... સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને, હોં ! એમાં કોઈ સાધારણ અસ્થિરતા હોય તો એને સ્થિર કરે. સમજાણું કાંઈ ?

‘(૭) પોતાના સહધર્મી ઉપર, વાછરડાં ઉપર હેત રાખતી ગાયની માફક, નિરપેક્ષ પ્રેમ કરવો તે વાત્સલ્ય અંગ છે.’ પ્રેમના બદલામાં કાંઈક લેવું છે (એમ નહિ). તમને પ્રેમ કરીએ તો તમે પણ ક્યારેક કોઈક ખરે

વખતે કામ આવો કે નહિ ? ધૂળમાંય કામ આવતો નથી, મફતનો મૂઢ માને છે. એમ અજ્ઞાનીને કાંઈક કરતી વખતે ઊંડી અભિલાષા હોય છે કે, આનાથી આમ થાશે, આનાથી આમ મળશે. ધર્મી નિરપેક્ષ પ્રેમ કરીને પ્રેમ કરે છે. પ્રેમમાં કોઈ અપેક્ષા હોતી નથી. લેવાની, બદલાની, મોટપની, એ મને સારો કહે એવું બધું એને હોતું નથી.

‘(૮) અજ્ઞાન-અંધકારને હઠાવીને...’ પ્રભાવનાની વાત છે ને ? ‘વિદ્યા, બળ વગેરેથી શાસ્ત્રોમાં કહેલ યથાયોગ્ય રીતિ પ્રમાણે અને પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે જૈનધર્મનો પ્રભાવ પ્રગટ કરવો...’ સમકિતી નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિની વાત છે. એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં આવો વિકલ્પ હોય છે છતાં એને એ માને છે બંધનું કારણ. આહા..હા...! ભારે વાત, ભાઈ ! એ વિકલ્પથી મારા સ્વઆત્માનું કાર્ય થાય એમ માનતો નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દષ્ટિ સમ્યગ્દષ્ટિને સ્થિતિકરણ કરાવે છે, મિથ્યાદષ્ટિને..?

ઉત્તર :- મિથ્યાદષ્ટિ સ્થિર થયો જ નથી ત્યાં શું સ્થિતિ કરે ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- એ તો વસ્તુ સમજાવે એ તો સમજવાનો પ્રસંગ છે એની વાત લીધી. અહીં એની વાત નથી. અહીં તો ધર્મ જે સમજ્યો છે એનાથી અસ્થિર થાય એને

કોઈ વ્યવહારમાં (અસ્થિરતા થાય), નિશ્ચયમાં દષ્ટિ બરાબર છે, સહેજ ફેર હોય તો એને સ્થિર કરે છે. સમજાણું ? ‘પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે જૈનધર્મનો પ્રભાવ પ્રગટ કરવો તે પ્રભાવના અંગ કહેવાય છે.’ આ વિકલ્પ, એકલો શુભ વિકલ્પ (છે). કેટલાક લોકો તો આવા વ્યવહારને જ એકલો ધર્મ માનીને બેઠા છે. લ્યો, આ (ભાઈ) કહે છે, મોટે ભાગે (એવું છે). એણે તો ઘણું જોયું છે ને ઘણું સાંભળ્યું છે ને ? મોટે ભાગે આ નિશ્ચય સમક્ષિત વિના આવા કોઈ સાધારણ વ્યવહારથી ધર્મ માનીને પડ્યા છે. એને તો આત્માનો જરીયે લાભ નથી. સમજાણું કાંઈ ? પણ નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિવંતને પણ આવા આઠ પ્રકારના વિકલ્પ, શુભયોગ હોય છે. સમજાણું ? એને નિમિત્ત તરીકે કહેવામાં આવે છે. પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિમિત્ત છે. પણ નિમિત્ત છે માટે કાર્ય થયું છે, એમ નથી. મારી શુદ્ધિમાં એને લઈને વધારો થશે, એમ નથી. આહા..હા... ભારે વાત, ભાઈ ! સમજાણું કાંઈ ?

‘આ ગુણો (અંગોથી) ઊલટા ૧. શંકા, ૨. કાંક્ષા, ૩. વિચિકિત્સા, ૪. મૂઢદષ્ટિ, ૫. અનુપગૂહન, ૬. અસ્થિતિકરણ, ૭. છ અનાયતન, ૮. અપ્રભાવના-આ સમ્યક્ત્વના આઠ દોષ છે; તેને હંમેશાં દૂર કરવા જોઈએ.’ લ્યો ! હવે ગાથા-૧૩નો ઉત્તરાર્ધ.

ગાથા ૧૩ (ઉત્તરાર્ધ)

મદ નામના આઠ દોષ

પિતા ભૂપ વા માતુલ નૃપ જો હોય, ન તો મદ ઠાને;

મદ ન રૂપકૌ, મદ ન જ્ઞાનકૌ, ધન-બલકૌ મદ ભાને. ૧૩.

ગાથા ૧૪ (પૂર્વાર્ધ)

તપકૌ મદ ન, મદ જી પ્રભુતાકૌ કરૈ ન, સો નિજ જાને;

મદ ધારૈ તો યહી દોષ વસુ, સમક્ષિતકૌ મલ ઠાને.

અન્વયાર્થ :- [જે જીવ] (જો) જો (પિતા) પિતા વગેરે પિતૃપક્ષના માણસો (ભૂપ)

રાજા વગેરે (હોય) હોય (તો) તો (મદ) અભિમાન (ન ઠાનૈ) કરતો નથી, (વા) અને જો (માતુલ) મામા વગેરે માતૃપક્ષના માણસો (નૃપ) રાજા વગેરે (હોય) હોય તો (મદ) અભિમાન (ન ઠાનૈ) કરતો નથી, (રૂપકૌ) રૂપનું (મદ ન) ઘમંડ કરતો નથી, (જ્ઞાનકૌ) વિદ્યાનો (મદ ન) ઘમંડ કરતો નથી, (ધન) લક્ષ્મીનું (મદ ભાનૈ) અભિમાન કરતો નથી. (બલકૌ) શક્તિનું (મદ ભાનૈ) અભિમાન કરતો નથી. (તપકૌ) તપનું (મદ ન) અભિમાન કરતો નથી. (જી) અને (પ્રભુતાકૌ) ઐશ્વર્ય-મોટાઈનો (મદ ન કરૈ) ઘમંડ કરતો નથી (સો) તે (નિજ) પોતાના આત્માને (જાનૈ) ઓળખે છે; [જો જીવ તેનું] (મદ) અભિમાન (ધારૈ) કરે છે (તો) તો (યહી) એ ઉપર કહેલ મદ (વસુ) આઠ (દોષ) દોષરૂપે થઈને, (સમક્તિકૌ) સમ્યક્ત્વ-સમ્યગ્દર્શનમાં (મલ) દોષ (ઠાનૈ) કરે છે.

ભાવાર્થ :- પિતાના ગોત્રને કુળ અને માતાના ગોત્રને જાતિ કહે છે. (૧) પિતા વગેરે પિતૃપક્ષના રાજા વગેરે પ્રતાપી પુરુષ હોવાથી, (હું રાજકુમાર છું વગેરે) અભિમાન કરવું તે કુળમદ છે. (૨) મામા વગેરે માતૃપક્ષના રાજા વગેરે પ્રતાપી વ્યક્તિ હોવાનું અભિમાન કરવું તે જાતિમદ છે. (૩) શરીરની સુંદરતાનો ગર્વ કરવો તે રૂપમદ છે. (૪) પોતાની વિદ્યા (કલા-કૌશલ્ય અથવા શાસ્ત્રજ્ઞાન)નું અભિમાન કરવું તે જ્ઞાન (વિદ્યા) મદ છે. (૫) પોતાના ધન-દૌલતનો ગર્વ કરવો તે ધન (ઋદ્ધિ)નો મદ છે. (૬) પોતાના શરીરની તાકાતનો ગર્વ કરવો તેને બલમદ કહે છે. (૭) પોતાના વ્રત, ઉપવાસ વગેરે તપનો ગર્વ કરવો તે તપમદ છે તથા (૮) પોતાની મોટાઈ અને આજ્ઞાનું અભિમાન કરવું તે પ્રભુતા (પૂજા) મદ કહેવાય છે. ૧-કુલ, ૨-જાતિ, ૩-રૂપ (શરીર), ૪-જ્ઞાન (વિદ્યા), ૫-ધન (ઋદ્ધિ), ૬-બલ, ૭-તપ, ૮-પ્રભુતા (પૂજા) આ આઠ મદદોષ કહેવાય છે. જે જીવ આ આઠનો ગર્વ કરતો નથી તે જ જીવ આત્માની પ્રતીતિ (શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ) કરી શકે છે. જો તેનો ગર્વ કરે છે તો એ મદ સમ્યગ્દર્શનના આઠ દોષ થઈને તેને દૂષિત કરે છે. (૧૩ ઉત્તરાર્ધ તથા ૧૪ પૂર્વાર્ધ.)

મદ ન કરવો, મદ. સમ્યગ્દષ્ટિ, નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિવંત(ને) વ્યવહારના વિકલ્પમાં પણ આવા જાતિ, કુળ આદિનો મદ ન હોય.

પિતા ભૂપ વા માતુલ નૃપ જો હોય, ન તો મદ ઠાને;
મદ ન રૂપકૌ, મદ ન જ્ઞાનકૌ, ધન-બલકૌ મદ ભાને. ૧૩.

ગાથા ૧૪ (પૂર્વાર્ધ)

તપકૌ મદ ન, મદ જુ પ્રભુતાકૌ કરૈ ન, સો નિજ જાને;
મદ ધારૈ તો યહી દોષ વસુ, સમકિતકૌ મલ ઠાને.

‘જો પિતા વગેરે પિતૃપક્ષના માણસો રાજા વગેરે હોય...’ અબજોપતિ શેઠિયા હોય એનો હું દીકરો છું એમ સમકિતીને પિતાના કુળના પક્ષનો મદ ન હોય. આ..હા..હા..! શેના મદ ? બાપા ! જ્યાં પૂર્ણાનંદ પ્રભુ દષ્ટિમાં આવ્યો એ પૂર્ણ પ્રગટ્યો નથી ત્યાં સુધી નરમ.. નરમ.. નરમ.. (હોય). જ્યાં પરમાત્મદશા મારી પૂર્ણ છે એ પ્રગટી નથી હું કોનું અભિમાન કરું ? સમજાણું કાંઈ ?

‘સ્વામીકાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’માં તો લીધું છે કે, સમ્યગ્દષ્ટિને અનંતાનુબંધીનો અભાવ અને મિથ્યાત્વનો નાશ થઈને અનુભવ થયો છે એ આત્માને પરમાત્માની અપેક્ષાએ ધર્માત્મા અધિક થયાની અપેક્ષાએ પોતાને તુચ્છ માને છે. આ..હા..! ક્યાં એ પરમેશ્વર દશા, ક્યાં એ સંતની ચારિત્ર વીતરાગી આનંદની દશા (અને) ક્યાં મારી અલ્પ દશા ! સમજાણું કાંઈ ? સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથા ગુણસ્થાનવાળો પાંચમા-છઠ્ઠાવાળાની અધિકતા, શાંતિને દેખે છે અને કેવળીની પૂર્ણ શાંતિ, વીતરાગતા દેખે છે, આ..હા..! એને પોતાને તુચ્છતા જાણ છે કે, અમે ક્યાં છીએ ! અરે...! આ વાત ક્યાં છે ? દષ્ટિમાં પ્રભુતા વસી છતાં પર્યાયમાં પામરપણું સમકિતી માને છે. કઈ અપેક્ષાએ ? અરે..! ક્યાં કેવળજ્ઞાન, ક્યાં એક સમયમાં અતીન્દ્રિય આનંદના ઉછાળા ! પૂર્ણ અનંત આનંદના (ઉછાળા) ! આ દશા ક્યાં અને આ ક્યાં ! કેવળીના અતીન્દ્રિય આનંદના ઢગલા જ્ઞાનમાં ભાળે છે ને ! અતીન્દ્રિય પૂર્ણ આનંદ ! કોનો મદ કરે ? અમારા બાપ. બાપ જ તારે ન હોય. બાપ કેવા ? કર્મના નિમિત્તથી શરીર અને શરીરના નિમિત્તે બાપ કદા એ આત્માને હોઈ શકે નહિ. એનો મદ હોઈ શકે નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- કઈ દુનિયાની આપ વાત કરો છો ?

ઉત્તર :- આત્માની દુનિયાની. અહીં તો એક જરી ભાઈ સારો થાય ત્યાં વખાણ કરે, બાયડી જરીક સારી થાય તો અમારે બહુ ફલાણું (છે). અમારા ભાઈને હજારનો પગાર છે. પણ તારે શું ? ભેગા ન હોય, આપતા ન હોય, લેવાદેવા (ન હોય). ગૌરવ લે. એ અભિમાન લે, બસ ! અભિમાન. અભિમાન લે, બસ ! અમારા સાળાની વહુ આવી છે, અમારા ફલાણાની વહુ (આવી છે). જગતના જડના ફળ એના અભિમાન શા ? કહે છે. એ તો કર્મની સામગ્રી છે. જેને ધર્મસામગ્રીના ભાન થયા એને કર્મસામગ્રીના અભિમાન શા ? એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ ?

પિતા મોટો રાજા આદિ હોય. હો, (પણ) મદ ન કરે. છોકરાનું આવતું હશે કે નહિ ? ભાઈ ! છોકરાનું. એ એમાં આવી જાય. છોકરા મોટા સારા પાક્યા હોય.. આવું ન આવે એનું શું કારણ છે ? છોકરા ને બાપ જુદા ન હોય, બાપ ને બધા ભેગા હોય એટલે એમાં (ન આવ્યું હોય). ભાઈ ! વાત સમજવા માટે તો બધી આવે કે નહિ ? એ..ઈ..! કારણ કે એવી વાત છે કે, બાપ ને દીકરા જુદા પડે નહિ. એટલે એ વાત આમાં ન લે. દીકરો વધી ગયો હોય તો બાપને એનો મદ હોય ઇ વાત આમાં ન લે. સમજાણું કાંઈ ? અહીં તો એનો બાપ (લીધો છે). આવા કુળમાં જન્મ થયો. અરે..! બાપા ! કુળ કોના ? કુળ કોના ? એ તો કર્મની સામગ્રીના કુળ (છે). સમજાય છે ? આહા..!

આત્માના કુળ-તીર્થંકરની જાતના કેડાયત આત્મા (છે). ‘આનંદઘનજી’ કહે છે ને ? અમે તો તીર્થંકરના કેડાયત છીએ. સમજાણું કાંઈ ?

‘ધર્મ જિનેશ્વર ગાઉં રંગશું, ભંગ મા પડશો હો પ્રીત જિનેશ્વર,

બીજો મનમંદિર આણું નહિ, એ અમ કુળવટ રીત જિનેશ્વર,

ધર્મ જિનેશ્વર ગાઉં રંગશું.’

ધર્મ જિનેશ્વર. ‘આનંદઘનજી’ ગાય છે ને ?

‘ધર્મ જિનેશ્વર ગાઉં રંગશું, ભંગ મા પડશો રે નાથ પ્રીત પ્રભુજી

બીજો મનમંદિર આણું નહિ,’

પ્રભુ ! તારા કેડાયતના ધર્મ, સર્વજ્ઞ તીર્થંકરે લીધો એ કેડાને અમે નહિ છોડીએ. ‘બીજો મનમંદિર આણું નહિ,’ સમજાણું ? ‘એ અમ કુળવટ રીત..’ એ તો અમારા ચૈતન્યના કુળના વટની રીત છે. તીર્થંકરોના આત્મા જે કુળના છે એ કુળના અમે આત્મા છીએ. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? એ અમારું કુળ છે. તીર્થંકરનું કુળ (છે). ભાઈ ! આહા..હા...! એ અમ કુળવટ રીત. અમારા કુળનો વટ, બીજો હવે આવવા ન દઈએ, પ્રભુ ! અમારા સ્વરૂપ સિવાય બીજાની અધિકાઈ ધર્મી આવવા દે નહિ. પિતાનું અભિમાન ન મળે.

‘(માતુલ) મામા...’ મા મોટા મોસાળમાં થયેલી હોય, રાજાની દીકરી હોય, એની મા અબજોપતિની દીકરી હોય. અમારી મા.. આ..હા...! અરે...! મા તારે કે દી હતી ? સમજાણું કાંઈ ? મીઠાશ લેવા માટે ક્યાંકનું ક્યાંક અંદર ઊંધું ખેંચે. મિથ્યાદષ્ટિને મીઠાશ વેદવી છે ને ? અમારા મામા આવા, અમારા મામા આવા, હોં ! એમની બેન અમારી બા ! ઓ..હા...! એ કર્મના સામગ્રીનું અભિમાન – મદ સમકિતીને ન હોય. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

‘વિદ્યાનો (મદ ન) ઘમંડ...’ કાંઈક ભણ્યો, કાંઈક બીજા કરતાં આવડ્યું (તો) અંદરથી ઘમંડ ઘમંડ થાય. ‘ઓછું પાત્ર ને અદકું ભણ્યો, વઢકણી વહુએ દીકરો જણ્યો’ તમારે ત્યાં એવું આવે છે ? આવતું હશે, તમને ખબર નથી, આવતું હોય તમને ખબર નથી. બીજી રીતે, ચૂલામાં ચારે કોર રાખ જ હોય. એવી કહેવત આવતી જ હોય. ઓછું પાત્ર હોય

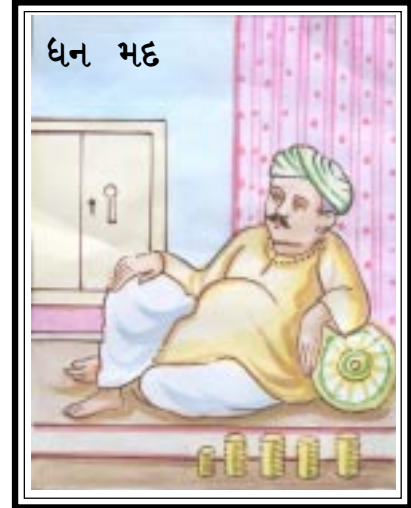
અને અધિક ભણ્યો, એની મા હોય વઢકણી અને વઢકણી મા એ દીકરો જણ્યો. એક તો વઢકણીની દીકરો એટલે જ્યાં ત્યાં વઢ વઢ કરે, તોફાન જ (કરે). આહા..હા...! કહે છે, કાંઈક ભણ્યો (તો) બસ ! આમ ન હોય. ધર્માત્માનો અનાદર કરે, ધર્મીનો અનાદર કરે. એ.. તમને આવડતું નથી. સમજાણું કાંઈ ?

એ વિદ્યાનો મદ જ્ઞાનીને ન હોય. આહા..હા...! ચૌદ ચૌદ પૂર્ણ પ્રગટ્યા હોય પણ ક્યાં કેવળજ્ઞાન અને ક્યાં ચૌદ પૂર્વ ! અનંતમા ભાગનો અંશ છે એ તો. સમજાણું કાંઈ ? જેને અંતર્મુહૂર્તમાં ચૌદ પૂર્વની લબ્ધિ પ્રગટે તોપણ કેવળજ્ઞાનને તો અનંતમે ભાગે છે. કોનું વિદ્યા અભિમાન કરે ? કેટલા ભણતર હવે ? અત્યારના તો ભણતર શું હતા ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! વિદ્યાનો મદ. ઘમંડ.. ઘમંડ લખ્યું છે ને ? ઘમંડ. અમે ભણ્યા છીએ, અમને આવડે છે, અમારી સામે કોઈ ઊભા રહી શકે નહિ. ઘમંડ ન હોય. એ તો ઓગળ્યો હોય, સમકિતી અંદર ઠર્યા હોય. આહા..હા...!

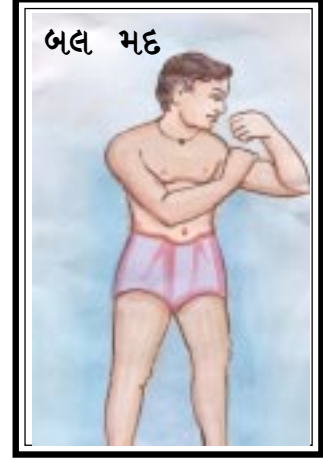
‘લક્ષ્મીનું અભિમાન...’ ન કરે. અબજોપતિ હોય, રાજ મોટા ઇન્દ્ર હોય કે બહારના વૈભવ (હોય), ચક્રવર્તી છ ખંડના ધણિ ‘ભરત’ ચક્રવર્તી. અમારા અંતર વૈભવ આગળ આ જડના વૈભવ અમારા નહિ, ભાઈ ! આહા..હા...! ‘ભરત’ને છ ખંડના વૈભવ, હોં ! સમકિતી ઘરમાં વૈરાગી. ઉદાસ.. ઉદાસ.. ઉદાસ.. (છે). એને આત્મદૃષ્ટિની સંપદાના સ્વામીને આવા લક્ષ્મીના અભિમાન ન હોય. લાવો આપણે બેસીએ, ભરો, જે આંકડો તમે ભરો એથી હું વધુ ભરું. હોય છે કે નહિ ? શું છે ?

મુમુક્ષુ :- પૈસાનું જોર.

ઉત્તર :- પૈસાનું જોર કે આત્માનું જોર છે ? આમાં જોર કોનું લેવું ? ધૂળના જોર ? આહા..હા...! આ તો વીતરાગમાર્ગ છે, બાપા ! ઓગળીને ઓગળીને, રાગને ઓગળીને અંદર ઠરવું એ માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ ? ધનનું મદ-અભિમાન.

બળનું મદ. શક્તિ.. શક્તિ. શરીરની, હોં ! અમારી શરીર શક્તિ (એવી કે) બળદને ઊભા રાખીએ એટલી અમારી શક્તિ છે. મોટરને ઊભી રાખે તો શું છે પણ ? જડની શક્તિ એ તો ધૂળની છે. સમકિતીને શરીરના બળનું અભિમાન નથી. સમજાણું ? ‘નેમિનાથ’ ભગવાનને અને ‘શ્રીકૃષ્ણ’ને ચર્ચા થઈ હતી ત્યારે ‘નેમિનાથ’ બોલ્યા હતા, પણ ઇ અંદર (અભિમાન) ન મળે. આહા..હા....! સમજાણું ? જ્ઞાનીના હૃદય પરખવા ભારે કઠણ. પરીક્ષામાં બેઠા, બધા રાજાઓ બેઠેલા. બધા વખાણ કરવા મંડ્યા. કોઈ કહે, આનું જોર, કોઈ કહે કે, આનું જોર, કોઈ કહે પાંડવોનું જોર, કોઈ કહે, વાસુદેવનું જોર, વાસુદેવના બાપનું (જોર). ખૂબ વખાણ કર્યા. એક જણા બોલ્યા કે, જુઓ ! ભગવાન બેઠા છે ત્રણ જ્ઞાનના ધણી. ઇ તો બોલે નહિ, એક કોર બેઠા હોય. રાજાઓ બધા બેઠેલા, ‘નેમિનાથ’ ત્રણ જ્ઞાનના ધણી બેઠેલા. ગૃહસ્થાશ્રમમાં (હતા). તમે બધા ઓલા ઓલા કહો છો પણ આ ભગવાન ત્રણ જ્ઞાનના ધણી છે એ સૌથી મોટા છે, સૌથી બળવાળા છે.

મુમુક્ષુ :- શેના ?

ઉત્તર :- શરીરનું. અહીં તો શરીરની વાત છે, આત્માની વાત ક્યાં છે ? એમનું શરીરનું બળ એટલું હતું. સમજાણું કાંઈ ? ત્યારે વળી ‘શ્રી કૃષ્ણ’ કહે, આપણે (પરીક્ષા) કરીએ. ભાઈ ! તમે તો મોટા છો ને તમારી સાથે કાંઈ થાય ? આ પગ હેઠો મૂકું છું, એને જરી ઊંચો કરો. ભગવાન ત્રણ જ્ઞાનના ધણિ, ક્ષાયિક સમકિતી ‘નેમિનાથ’ પ્રભુ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા. આ બધી વાત ચાલી છે ત્યારે કહે કે, લાવને, એક વિકલ્પ એવો આવ્યો, બસ ! આ લોકો આટલા બધા ભેગા (થયા છે). ઓલો કહે કે, આનું માન, પાંડવોએ આમ કર્યું, ફલાણાએ આમ કર્યું, વસુદેવ તો બોંતેર હજાર સ્ત્રી પરણ્યા. આ વાસુદેવના બાપ બહુ મોટા હતા. સૌના વખાણ કરતા કરતા (વાત કરતા હતા). પછી પોતે એટલું બોલ્યા, આપણે બે કરીએ. વડીલ બંધુ તમારી સાથે મારે ન હોય. ઓ..હો..હો....! તમે વડીલ કહેવાઓ. અરે...! તીર્થંકર ત્રણલોકનો નાથ. જેને ઇન્દ્ર તળિયા

ચાટે. વડીલ તમારાથી અમારે ન હોય, હોં ! આહા..હા....!

આ પગ હેઠે મૂક્યો છે. જુઓ ! આ સિંહાસન છે ને પગ હેઠે મૂકું છે. એ જરી ઊંચો કરો. ટીંગાઈને ટોળી થઈ તોપણ પગ ઊંચો ન થયો. અભિમાન નથી, હોં ! આમ બહાર ક્રિયા થઈ માટે ત્યાં આમ થયું છે ને ત્યાં ઇચ્છા છે ને આકાંક્ષા છે, (એમ) નથી. અને બળ બતાવવું છે, એમ નહિ. એક પ્રસંગ એવો ભજી ગયો, એક વિકલ્પ આવી ગયો. આહા..હા....!

મુમુક્ષુ :- .. એ નમાવવાની વાત આવી

ઉત્તર :- ઇ થવાની હતી ઇ આવી. અંદરમાં કાંઈ છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- આંગળીની વાત નથી આવી, પગના અંગૂઠાની વાત..

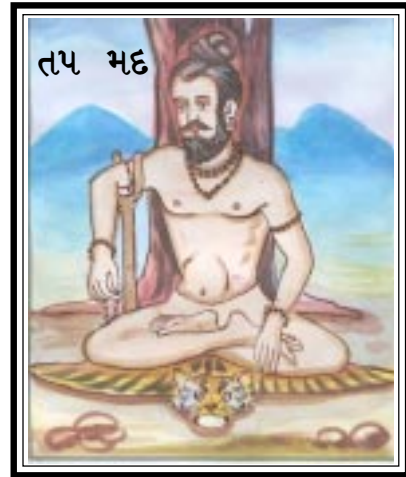
ઉત્તર :- આંગળી કહે તોપણ ઇ છે. સમજાણું કાંઈ ? ‘ભરત’ ચક્રવર્તીએ આંગળી કરી હતી, લ્યોને. ‘ભરત’ ચક્રવર્તીને શરીરમાં બહુ બળ હતું. પછી રાત્રે ફરવા નીકળેલા. એમાં કો’ક કહે કે, આ ‘ભરત’ ચક્રવર્તી આપણી બધી પ્રજાને લઈને નભે છે, એકલા શું કરતા હતા. એનું કેટલું બળ ? ‘ભરતે’ સાંભળ્યું. ઘરે આવ્યા. બધાને કીધું કે, ભાઈ ! આ મારી આંગળી આડી થઈ ગઈ છે, સીધી કરો. બધાએ મથ્યા, મોટા મોટા જોધ્યાઓ (ભેગા થયા). ત્યારે કહે કે, તમે છન્નુ કરોડ પાયદળ ભેગા થાઓ અને એક સોનાની લાંબી સાંકળ બનાઓ, ઇ અહીં ભરાવો અને છન્નુ કરોડ ખેંચો તો સવળી થાશે. છન્નુ કરોડ પાયદળ અને આટલી લાંબી સોનાની સાંકળ ખેંચે પણ (કાંઈ ન થયું). (પછી) પોતે જરી આમ કરીને મૂકી દીધી ત્યાં બધા ભૂ ભેગા પડ્યા ! અરે..! ભગવાન ! તમે આ શું કર્યું ? કો’ક કહેતો હતો કે, અમારું બળ નથી. આ પ્રધાન ને દિવાનના બળે નભે છે. બાપુ ! રહેવા દે, ભાઈ ! એમ રહેવા દે, બાપા ! અમે કુદરતના પુરુષો છીએ, અમે કુદરતના પુરુષો છીએ, કુદરતે અમે મોટા થઈને આવ્યા અને મોટા શરીરે છીએ એ કુદરતથી અમે છીએ. તમારા કરેલા નથી. કોણ સમજાવે બધાને ? જુઓ ! બાપા ! શરીરની આવી તાકાત છે, હોં ! રાગ કરીએ છીએ. એમ બતાવ્યું, ન્યાં અંદર ઇચ્છા નથી, હોં ! સમ્યગ્દષ્ટિ છે.

મુમુક્ષુ :- દાખલો એવો આપે છે....

ઉત્તર :- તેથી તો અહીં માથે કહ્યું હતું. નિઃકાંક્ષમાં નહોતું કહ્યું ? નિઃશંક અને નિઃકાંક્ષમાં કહ્યું હતું કે, ભોગની ઇચ્છા દેખાય છતાં ઇચ્છા નથી. ભોગને મેળવવાની ઇચ્છા થાય છતાં મેળવવાની ઇચ્છા અંતર ઊંડાણમાં નથી. એ ગજના આંકા આકરા બહુ છે. સમજાણું કાંઈ ?

બળનું-શક્તિનું મદ સમ્યગ્દષ્ટિને ન હોય. બીજા સાથે.. શું કહેવાય છે ? હોડ.. હોડ. હોડ કહેવાય છે ને ? હોડમાં ઊભા ન રહે (કે), અમારું બળ છે, જોઈ લ્યો ! છે આ કર્યું તોય અંદર નથી, હોં ! એ તો પ્રસંગ એવો ભજ્યો. સભા ભરાણી, હજારો રાજા (બેઠા હતા). ‘નેમિનાથ’ ભગવાન ત્રણ જ્ઞાનના ધણી અને શરીર નાનું. ‘કૃષ્ણ’ આદિથી નાના હતા. નાના નહોતા, એ મોટા હતા. સમજાય છે ? રાજાનો દીકરો નાનો ન કહેવાય. નાગનો નાનો કણિયો એ નાનો ન કહેવાય, ફણિધર હોય શું કહેવાય એ નાગનો કણો ? હમણા એક કણો નીકળ્યો હતો. નીકળ્યો નહોતો બહાર આપણે ? નહિ ? બહાર બારણા પાસે હતો. આમ દિશાએ જઈને આવતા હતા. આવડો કણો. મારી નાખશે કો’કને. એવો ઉછાળા મારતો હતો. એક કણબી કો’ક ઊભો હતો. છે કણા તો પણ નાગના. સમજાય છે ? એમ ધર્માત્મા પણ કેવળીના પુત્ર છે, કહે છે. એના બહારના બળ પણ પુણ્યને લઈને એટલા હોય. સમક્ષિત પ્રગટ્યું હોય એની વાત છે, હોં ! કહે છે કે, એનું એને અભિમાન ન હોય.

તપનું અભિમાન ન હોય. જુઓ ! અમે અહમ કરીએ છીએ, અપવાસ કરીએ છીએ, મહિના-મહિનાના કરીએ છીએ અને આ તો અંક ટંક ખાય તો ઉં.. ઉં.. થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ ? એક દી માં એક ટંક છોડવો હોય તો છોડી શકતા નથી અને અમે તો આઠ આઠ દી ના (અપવાસ કરીએ છીએ). એ અભિમાન સમક્ષિતીને ન હોય. એ તો જડની ક્રિયા છે અને રાગ મંદ હોય તો પુણ્ય છે, એના અભિમાન શા ? આહાર ન થયો એ તો જડ ન આવ્યું. તપનું મદ એને હોય નહિ.

ઐ શાર્દ-મો ટાઈ. શેઠાઈનો મદ-‘ઘમંડ કરતો નથી.’ સમજાણું કાંઈ ? આત્માની મોટાઈ આગળ બીજાની ઘમંડ શેની પણ ? ધૂળની. આ..હા...! ‘પોતાના આત્માને ઓળખે છે;...’ લ્યો ! વજન અહીં આવ્યું. ‘પ્રભુતાકૌ મદ ન કરે, નિજ જાને..’ આત્માનું જ્ઞાન કરીને

આનંદથી જાણે છે. આહા..હા...! અંતરમાં આનંદની વીણા વાગે એને બહારના અભિમાન શા ? બાપા ! આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? એ પોતાના આત્માને આનંદમય છે એને ઓળખે છે. શુદ્ધ આનંદમય, અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ જ હું છું. એમ ઓળખે છે. તેથી એને આઠ પ્રકારનો મદ હોતો નથી.

‘(જો જીવ તેનું) અભિમાન કરે છે તો એ ઉપર કહેલ મદ આઠ દોષરૂપે થઈને સમ્યક્ત્વ-સમ્યગ્દર્શનમાં દોષ કરે છે.’ લ્યો ! જો કરે તો એ સમકિતમાં મેલ છે. સમજાય છે ? માટે જ્ઞાની એમ કરતા નથી. (વિશેષ કહેશે...)

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

